

Van west naar oost en van stad naar dorp

Frank van der Meer

Inleiding

In augustus van 2019 verhuisden mijn echtgenote en ik van Den Haag naar Vriezenveen (Overijssel). Den Haag telt ongeveer 550.000 inwoners; Vriezenveen iets meer dan 13.000, daarmee is het een vrij groot dorp. Vriezenveen is een onderdeel van de gemeente Twenterand, die een oppervlakte heeft van 108 km². Het op één na grootste dorp is Vroomshoop, met meer dan 8.000 inwoners. Onze nieuwe woonplaats ligt op slechts een uur fietsen van de Duitse grens. De 'stad achter de duinen', die wij verlieten, is aanzienlijk rijker aan grondsoorten. De Vriezenveners zélf zijn opvallend anders dan Hagenaars, bijvoorbeeld veel vriendelijker. Met soms ook een andere houding ten opzichte van de natuur. Dat zijn nogal wat veranderingen voor ons.

Figuur 1. Leemoever aan de rand van een bijna drooggevalle waterloop. Deze bevatte een groot nestcomplex van de rosse metselbij *Osmia bicornis*. Foto Frank van der Meer.

Dit jaar, 2020, verkreeg ik een voorlopige indruk van de stand van de wilde bijen in ons dorp, en probeer die in dit stukje te relateren aan bovengenoemde verschillen. Op het platteland rond het dorp is het vooral intensieve landbouw (maïs, soms aardappelen, etc.) wat de klok slaat, afgewisseld met eentonige raaigraslanden, met nog slechts enkele weidevogels. Gelukkig zijn er ook enkele kleine gebiedjes met veenpakketten en wat natte heide overgebleven, met soms nog een rijke flora. Een groot deel van het uitgestrekte Natura-2000 gebied Engbertsdijksvenen ligt binnen de grenzen van de gemeente. Hieronder beperk ik mij tot ons dorp; de bebouwing en groengebiedjes binnen of aan de rand van de bebouwing.

Grondsoorten en grondgebruik

Binnen de bebouwde kom van Den Haag vindt men een rijke afwisseling van duinen, strandwallen, veen, zavel en kleigronden. In Vriezenveen ziet het er anders uit. Het is, de naam zegt het al, midden in het veen aangelegd en kent in tegenstelling tot de dorpen in de omgeving geen natuurlijke zandgronden. In het dorp zelf is nog wel wat te zien van de vroegere uiterst smalle en lange graslandkavels, van vóór de ruilverkavelingen. Er zijn wat kleine parkjes, met vijvers en waterlopen (Fig. 1) en andere kleine groenpercelen voor recreatief gebruik. En er zijn veel tuinen. Hier is meestal een lichte klei opgebracht, die in de loop der tijden uiteraard in de bovenste lagen meer humusrijk is geworden. Onder de bebouwing en bestrating ligt veelal zand. De west- en zuidzijde worden respectievelijk begrensd door het Overijsselsch kanaal (bevaren door grotere schepen) en door het veel smallere Lateraalkanaal met hier en daar een vrij behoorlijke oevervegetatie. Er is geen hoogbouw. Aan de noordwest- en zuidoostzijde liggen twee industrieterreinen, met hier en daar nog braakliggende percelen.

Mens en natuur in Vriezenveen

Het natuurbeleid van de gemeente Twenterand, waartoe Vriezenveen behoort, uit zich onder andere in een aangepast maaibeheer in de parkjes en nog

kleinere groengebiedjes, en het her en der in stand houden en bevorderen van kruidenrijke berm. De talrijke eiken langs sommige straten en wegen worden, waar het nodig wordt geacht, bespoten ter bestrijding van de eikenprocessierups. Vroeger werd struikgewas wegens de onderhoudskosten op een aantal plekken verwijderd; nu gaat men geleidelijk over tot het weer planten van inheemse heesters, in de hoop dat met de bijbehorende terugkeer van insectenpopulaties de natuurlijke vijanden van de eikenprocessierups een kans krijgen. Langs een aantal eikenlanen zijn in de berm het afgelopen jaar veel jonge heesters geplant. Ondanks het geringe inwoneraantal heeft Vriezenveen haar eigen KNNV afdeling, die drijft op enkele veelal wat oudere bestuursleden en gewone leden. De inzet, kennis en de ervaring van deze mensen is enorm. Er is een intensief contact met de gemeente en met andere overheidsorganen. Met behulp van leden en andere groepen worden natuurgebiedjes in de buurt van Vriezenveen onderhouden, faunapassages aangelegd, en wat al niet. Qua insecten gaat de belangstelling vooral uit naar libellen, dagvlinders en sprinkhanen. De Vriezenveeners zelf – voor zover ik dat binnen zo'n korte tijd kan inschatten – hebben geen bijzondere belangstelling voor de natuur. In het algemeen prefereren ze 'nette' tuinen. Je ziet gelukkig maar weinig steenwoestijntjes met grind en enkele grotere keien of buxus, alle op de juiste onderlinge 'Zen'-afstand. Maar velen geven de voorkeur aan grote gemillimeterde grasperken, omzoomd door lage of hoge hagen; evenals bovengenoemde grindvlakken bieden die geen ruimte aan wilde bijen. Velen hebben ook meer conventionele tuinen, die dan meestal beplant zijn met uitheemse soorten, die weinig voedsel bieden voor insecten. Gelukkig zie je heel soms ook groene juweeltjes bij de echte natuurliefhebbers. Sommigen voeren het netjes houden van hun omgeving zo ver door dat ook alle mos en dwergkruiden tussen de tegels vóór de woning en in de tuin stelselmatig worden weggeschrapt, waarmee schuilplaatsen voor insecten en ook de eventuele nestingen van bijen verloren gaan. Vrijwel alle insecten en andere geleedpotigen worden dan als 'ongedierte' gezien. Anderzijds stellen diezelfde inwoners mooie dagvlinders in hun tuin zeker op prijs. In het algemeen hebben vooral 50-plussers soms wel degelijk oog voor de algemene achteruitgang van 'de natuur' en betreuren ze die. Er is dan ook ontvankelijkheid voor een verhaal over een gewenste omkering in de

richting van een grotere 'biodiversiteit', hoewel je dat woord dan niet moet noemen.

Bijen in Den Haag en Vriezenveen: enkele verschillen

In Vriezenveen mis ik tot nu toe, heel opvallend, de soorten gewone franjegroefbij *Lasioglossum sexstrigatum*, gewone sachembij *Anthophora plumipes* en goudpootzandbij *Andrena chrysoceles*. In de zuidwestelijke helft van Den Haag komt men de eerste soort in vele tuintjes, berm, rommelhoekjes en dergelijke tegen. Er zullen maar weinig hectaren zijn waar hij niet te vinden is. In het voorjaar kan men in een park of op een talud van een graslandje, naast een flinke pluk paarse dovenetel *Lamium purpureum* staan en dan is er een grote kans dat er één of meer *Anthophora*'s langskomen. Op semi-natuurlijk beheerde taluds op lichte klei, ook weer in parken etcetera, is *Andrena chrysoceles* meestal wel aanwezig.

In "De Bijen van Nederland" (Peeters et al. 2012) staat onder het kopje 'Verspreiding' bij *Anthophora plumipes*: "In Nederland overal, behalve op de Waddeneilanden." In het algemeen gezien is dat waar. Maar zowel in de bijenatlas, als op de kaarten van waarneming.nl zijn er in een gebied dat begrensd wordt door Noord-Drenthe, de IJssel, het zuidoosten van Gelderland en de Duitse grens opvallend weinig meldingen van niet alleen deze sachembij, maar ook van de gewone franjegroefbij en de goudpootzandbij. Ik vermoed dat dit niet alleen een waarnemerseffect betreft, omdat ik zelf nogal eens in dit gebied actief ben geweest en ook toen deze soorten niet of nauwelijks vond. Ze zullen er wel zijn, en de eerste twee soorten vermoedelijk ook in Vriezenveen, maar zeldzaam. N.B. de gewone franjegroefbij komt in het westen van het land wel degelijk ook in laaggelegen,

Figuur 2. Man van blauwe metselbij *Osmia caerulea*. Foto Albert de Wilde.

natte veengebieden voor, zodra er zand voor bebouwing is opgebracht. Zo nestelen ze in kolonies tussen de straatstenen in de Zaanse Schans. Anderzijds kom ik in mijn nieuwe woonplaats blauwe metselbij *Osmia caerulea* (Fig. 2) en grote spitsandbloedbij *Sphecodes puncticeps* geregeld tegen, terwijl ik die in de bebouwde kom van Den Haag nooit heb gezien. De eerste is in bijna ieder terreintje met aangepast maaibeheer te vinden en nestelt vermoedelijk in oude schuttingen en verweerde boomstammetjes in de buurt. De tweede vond ik slechts op een enkele plek in Vriezenveen zelf, maar de soort was in een nabij gelegen natuurgebiedje (Fayersheide) zo algemeen, dat ik er hier maar melding van maak. Waardoor worden die verschillen veroorzaakt? Ik weet het werkelijk niet. Voorbeeld: biggenkruidgroefbij *Lasioglossum villosulum*, de gastheer van grote spitsandbloedbij is toch zowel in Den Haag als in Vriezenveen aanwezig. Er zijn meer soorten die ik in Den Haag wél en in Vriezenveen niet, of omgekeerd, gevonden heb, maar dat betreffen dan soorten waarvan het areaal in Nederland zich beperkt tot bijvoorbeeld de oostelijke helft van het land.

De in 2020 in Vriezenveen aangetroffen bijen

Uitsluitend binnen de bebouwde kom van Vriezenveen telde ik in 2020 56 soorten wilde bijen (zie website www.hymenovaria.nl). ‘Krenten in de pap’ zijn kleine tuinmaskerbij *Hylaeus pictipes*, een vrij zeldzame, kwetsbare soort, die in Nederland achteruitgaat (Reemer 2018), en breedrandzandbij *Andrena synadelpha*, eveneens vrij zeldzaam. Tot en met 2019 waren in de gemeente Twenterand als geheel 83 soorten gevonden (bron: EIS Kenniscentrum Insecten en NDFP). Van de in Vriezenveen gevonden soorten waren er 25 (!) nieuw voor geheel Twenterand. Twee van die nieuwe soorten, grote klokjesbij *Chelostoma rapunculi* en glanzende groefbij *Lasioglossum lucidulum*, vond ik zelfs uitsluitend in ons tuintje van 30 m², dat nota bene in februari jongstleden vrijwel geheel op de schop was gegaan. Het is duidelijk dat we hier wel degelijk met een waarnemerseffect te maken hebben.

Geïventariseerde gebieden; beheer

Er zijn in het voorjaar en in de zomer twee inventarisatierondes verricht in vijf terreinen waar de gemeente een aangepast maaibeheer voert. Dit betreft parkjes, met soms een glooiing naar een natuurlijke oever. Het aangepaste maaibeheer houdt in dat er

Figuur 3. Berm en talud langs braakliggend gebied naast industrieterrein, nestelplek voor de kleine roetbij *Panurgus calcaratus* en de bruinsprietwespbij *Nomada fuscicornis*. Foto Frank van der Meer.

minder gemaaid wordt dan in andere groengebiedjes, waardoor tot en met het late voorjaar een rijke bloei van paardenbloemen en andere weinig kieskeurige kruiden is te zien. Wel worden daarna de terreinen bijna integraal gemaaid, waardoor er voor zomerbijen weinig te halen valt. In één terrein werden de glooiingen naar de oevers en de oevervegetatie zelf met rust gelaten, waardoor sommige, bijna droogvallende, waterlopen een pracht aan schermbloemigen, wederik en andere kruiden vertoonden. Voor wat betreft het industrieterrein aan de zuidoostkant van het dorp heb ik enkele braakliggende terreintjes langs industrieterreinen bekeken, alsmede de vaak rijk bloeiende slootbermen eromheen (Fig. 3). Ook een talud langs een begraafplaats werd bezocht. Uiteraard heb ik ook onze tuin goed bekeken. Het lukte al in het eerste jaar om via een aantal 'bijvriendelijke' planten een behoorlijk aantal soorten te 'scoren'. De functie van zo'n tuin als eiland temidden van veel minder of vaak geheel niet op biodiversiteit gerichte tuinen is verrassend. Er kwamen veel bijen 'kijken' die ik in de omgeving helemaal niet vond, een aantal soorten bleef al hangen om te nestelen.

Via het aangepaste beheer slaagt de gemeente er zéker in om méér bloei en méér biodiversiteit te verkrijgen. Wilde bijen hebben echter niet alleen nectar en stuifmeel nodig, maar óók nestgelegenheid. Voor in de

Figuur 4. Sluippaadje boven een talud, glooiend naar een rijke oevervegetatie. Foto Frank van der Meer.

Figuur 5. Kale zandplekken met bijennesten. Foto Frank van der Meer.

grond nestelende bijen, de overgrote meerderheid van soorten, betreft dat dan plekken met kale of schraal begroeide bodem. Die plekken ontstaan met nadruk **niet** door het gevoerde beheer, maar toevallig. Bijvoorbeeld een opengetrapt sluippaadje boven een talud naar een waterloop (Fig. 4) en een ander sluippaadje langs een schutting, beschut en op het zuiden liggend, voorzien daarin. Evenals op een andere manier ontstane onbegroeide plekken (Fig. 5). Waar deze kale plekken ontbreken zijn ook weinig wilde bijen, zo blijkt. Sommige bermen worden te vroeg, en/of integraal, gemaaid. Daar is nog ruimte voor verbetering in het beheer. Ook het in de groengebieden her en der op kleine plekjes verwijderen van de gras- en kruidenlaag, om nestelplekken te creëren, al is het tijdelijk, is aan te bevelen.

Ten slotte

Er valt mij iets op. Veel bijen en vooral ook wespen zijn zo kléin, hier in Vriezenveen. De vrouwtjes van een graafwespje *Cerveris quadricincta*, die bij ons tussen de tegels in de tuin nestelen, halen hooguit 6,5-7 mm, terwijl ze tot 10 mm kunnen worden. En dat is maar één voorbeeld. Misschien dat anderen dit herkennen in hun eigen woonplaats.

Overigens had ik dezelfde ervaring enkele jaren geleden, in het Dwingelderveld, met berijpte geurgroefbij *Lasioglossum albipes* en viltige groefbij *L. prasinum*.

Dankwoord

Ik dank zowel Menno Reemer & André van Loon van EIS Kenniscentrum insecten als Hugo Wiggers van de gemeente Twenterand voor het ter beschikking stellen van gegevens van de databanken van E.I.S. en van het NDFP. Tevens dank ik Herman Stevens, Geert Euverman en Gerrit Schepers van de KNNV Vriezenveen voor hun enorme kennis, waardevolle adviezen en enthousiaste ondersteuning.

Literatuur

Peeters, T.M.J., H. Nieuwenhuijsen, J. Smit, F. van der Meer, I.P. Raemakers, W.R.B. Heitmans, K. van Achterberg, M. Kwak, A.J. Loonstra, J. de Rond, M. Roos & M. Reemer, 2012. De Nederlandse bijen (Hymenoptera: Apidae s.l.). - Naturalis Biodiversity Center & EIS-Nederland, Leiden, 544 p.

Reemer, M., 2018. Basisrapport voor de rode lijst bijen. - EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden, EIS2018-06, 171 p.

Summary

In the summer of 2019, the author moved from The Hague (550,000 inhabitants) to Vriezenveen (13,000 inhabitants). This meant a movement from west to east as well as from city to village. A change that is reflected in the relationship of the inhabitants to nature. And the bee species identified in the new residence in 2020 through two inventory rounds. The residents in Vriezenveen are friendly people, but like "neat" (not very bee-friendly) gardens. On the other hand, the village has a very active nature society. There was already attention for insects: the populations of dragonflies, butterflies and grasshoppers are well known. Up to 2019, 83 species of wild bees were known from the municipality of Twenterand, to which Vriezenveen belongs. Exclusively in the center of Vriezenveen, the author counted 56 species in 2020, of which no fewer than 25 are new to Twenterand. This is of course an observer effect. Noticeably absent (as far as is currently known) in Vriezenveen, but numerous in The Hague, are *Lasioglossum sexstrigatum* and *Anthophora plumipes*. Conversely, *Osmia caerulescens* is definitely common in Vriezenveen, and this species has never been found by the author in The Hague. The municipality of Twenterand applies adapted mowing management in some green areas; this has a demonstrably beneficial effect on the bee population. Nesting opportunities are always present by chance, for example via shortcut paths that are not used too intensively.

Frank van der Meer
pilgrimatcreek@gmail.com